

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie (Marginalia do Iz 20,1)

Jednym z odkryć na terenie starożytnej Palestyny, czasem niesłusznie pomijanych w publikacjach zabytków związanych pośrednio lub bezpośrednio z interpretacją tekstu biblijnego¹, są fragmenty steli Sargona II, asyryjskiego władcy panującego pod koniec VIII w. przed Chr. na terenie Aszdodu. Tymczasem potwierdzają one pośrednio² zdobycie i zniszczenie tego miasta w dobie rewolty Jamaniego³, a także ściśle nawiązują do informacji zawar-

---

¹ Brak danych o tym obiekcie w skądinąd bardzo rzetelnej prezentacji podobnych artefaktów w: C.E. FANT, M.G. REDDISH, *Lost Treasures of the Bible. Understanding the Bible through Archaeological Artifacts in World Museums*, Grand Rapids – Cambridge 2008. Natomiast spośród licznych encyklopedii biblijnych jedynie w: I.D. DOUGLAS, M.C. TENNEY, *The New International Dictionary of the Bible. Pictorial Edition*, Grand Rapids 1987, s. 98, znajdziemy fotografie dwóch fragmentów steli, pozostałe zaledwie wzmiankują mimochodem znalezisko.

² Cały szereg takich stel wzniesionych po zwycięstwach Sargona II, znalezionych w różnych częściach imperium asyryjskiego, zebrał i opublikował ostatnio: G. FRAME, *The Royal Inscriptions of Sargon II, King of Assyria (721-705 BC)*, Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, Philadelphia 2021 (*non vidi*).

³ Por. Z.J. KAPERA, *Przebieg kampanii turtanu Sargona II przeciw Aszdodowi. Przyczynek do dziejów Filistei pod koniec VIII wieku p.n.e.*, w: K. JAKUBIAK (red.), *Donum cordis. Studia poświęcone pamięci Profesora Jerzego Kolendo*, Warszawa 2019, s. 141–149.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

tych w Księdze Izajasza 20,1: „W roku, w którym naczelny dowódca wysłany przez Sargona, króla asyryjskiego, przybył pod Aszdod, przypuścił szturm do miasta i zdobył je”.

To zdanie, poprzedzające opis propagandowej akcji Izajasza, znamienitego proroka doby Ezechiasza, której celem było uchylenie się Judei od udziału w powstaniu, od końca XIX w. budzi zainteresowanie biblistów i historyków⁴. Liczne inskrypcje z obszaru imperium asyryjskiego mniej lub bardziej szczegółowo prezentują wydarzenia w Aszdodzie z lat 713–709 przed Chr. Można przypuszczać, że do tego okresu, końca VIII w. przed Chr., nawiązują w Biblii (poza Iz 20,1) z różnym prawdopodobieństwem teksty: Iz 10,5-15; 11,1-9; 14,28-32; 18,1-7; 19,1-15; 21,1-12; 22,1-14⁵. Ostatnio S.Z. Aster dorzucił do tej listy tekst Iz 31,1-7 w swojej interpretacji⁶.

Mimo że D.N. Freedman, współodkrywca inskrypcji, uznał fragmenty steli tylko znalezisko za „skromne i interesujące”⁷, to jednak jego znaczenie dla weryfikacji przekazu biblijnego jest ogromne. Kontynuowane od wielu lat wykopaliska na terenie królestwa Aszdodu przyniosły potwierdzenie szturm (w wykopie D, w warstwie VIII, odkryto ponad 300 szkieletów)⁸ i zniszczenia miasta oraz przeniesienia centrum administracji do Aszdod-Jam⁹.

---

⁴ Najobszerniejsza analiza przebiegu wydarzeń na bazie wówczas dostępnych źródeł asyryjskich to seria artykułów: C. BOUTFLOWER, *The Year that Tartan came unto Ashdod* (Isa. XX), *The Churchman* 10 (1905), s. 185–193, 222–232, 277–287.

⁵ Por. m.in. Z.J. KAPERA, *Biblical Reflections* (cz. 1: *Analysis of Chosen Passages of the Book of Isaiah*), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Historyczne* 70 (1981), s. 11–28, oraz szczegółowe uwagi do poszczególnych tekstów w komentarzu T. BRZEGOWY, *Księga Izajasza, cz. 2: Rozdz. 13–39. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, Częstochowa 2014.

⁶ Doszukuje się on w wersecie 31,2 imion Re’u (egipskiego wodza) i Azuri (władcy Aszdodu). Zob. S.Z. ASTER, *Isaiah 31 as a Response to Rebellions against Assyria in Philistia*, *Journal of Biblical Literature* 136 (2017), s. 347–361.

⁷ Por. D.N. FREEDMAN, *Ashdod*, w: K. KRIM (red.), *The Interpreter’s Dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia. Supplementary Volume*, Nashville 1976, s. 72.

⁸ M. DOTHAN, *Ashdod. Preliminary Report on the Excavations in Seasons 1962/1963*, *Israel Exploration Journal* 14 (1964), s. 87; A.E. KILLEBREW, *Ashdod*, w: K.D. SAKENFIELD (red.), *The New Interpreter’s Dictionary of the Bible*, t. 1, Nashville 2006, s. 295. Masowe groby z pociętymi szkieletami leżącymi jedne na drugich świadczą o przerażającej pacyfikacji zbuntowanego miasta.

⁹ Por. Z.J. KAPERA, *Przebieg kampanii*, s. 148n; A. FANTALKIN, *Ashdod-Yam on the Israeli Mediterranean Coast*, *Skyllis* 14 (2015) 1, s. 45–57.

W ostatnim półwieczu obserwujemy znaczny wzrost zainteresowania stelami wzniesionymi lub wykutymi na skałach przez Sargona II¹⁰. Stanowią one „medium, przez które władze asyryjskie rozprzestrzeniały asyryjską propagandę”¹¹. Badania te dotyczą zarówno już znanych stel, jak też nowo odkrytych lub nieznanych z prywatnych kolekcji. Warto wyliczyć ich rozmieszczenie. Z zachodu i północnego zachodu imperium Sargona II znamy stele lub ich fragmenty z Kition (Larnaka, Cypr; dziś w Berlinie), Aszdodu (Israel Museum, Jerozolima), prawdopodobnie z Beirutu (Hamath, dziś w Bible Land Museum, Jerozolima), Aszarne (Syria, aktualnie w muzeum w Hama), Til-Barsip (Tell-Ahmar, Syria; los zabytku nieznan¹²), Samarii (Rockefeller Museum, Jerozolima), Karkemisz (Turcja, los fragmentu nieznan¹³), Kullanii (Tell Tayinat, Turcja)¹³. Do tych zabytków należy dodać ze wschodniej części imperium naskalną stelę z Najafehabad i relief na przełęczy Tang-i Var¹⁴. Oba obiekty znajdują się na terenie Iranu. Z zachowanych źródeł pisanych Sargona II wiadomo, że takich obiektów było więcej. Królewskie wizerunki (*salam šarrutiya*) i monumenty kommemoratywne (*naru*) wznosił np. w trzech miastach na wschód i na północ od Asyrii. Stela z Aszarne wzmiankuje pięć analogicznych obiektów. Na ściennym reliefie z pałacu Sargona II w Khorsabad można nawet zauważyć stelę wystawioną u bramy medyjskiego miasta Tikrakki¹⁵. Pozwala to przypuszczać, że Sargon II wznosił poza samą Asyrią, w przyległych prowincjach i na krańcach swego państwa, wszędzie, gdzie prowadził działania wojenne, rozliczne stele i inne obiekty upamiętniające jego aktywność i hołdy składane jego bogom opiekuńczym, którzy pomagali poszerzać jego imperium. Jak to obrazowo wyraził J. Reade, były one ekwiwalentem tego, co dziś nazwalibyśmy „politycznym plakatem”¹⁶.

---

¹⁰ Jak też stelami asyryjskimi w ogóle. Por. D. MORANDI, *Stele e statue reali Assire: localizzazione, diffusione implicazioni ideologiche*, Mesopotamia 23 (1988), s. 105–155.

¹¹ G. FRAME, *The Tell Acharneh Stela of Sargon II of Assyria*, w: M. FORTIN (red.), *Tell Acharneh 1998–2004*, Subartu XVIII, Turnhout 2006, s. 60.

¹² Francuski asyrolog F. Thureau-Dangin określił kamienny fragment z inskrypcją Sargona II jako pochodzący z kolosalnego byka. Por. F. THUREAU-DANGIN, M. DUNAND, *Til Barsib*, Paris 1936, s. 159 nr 10 I tabl. XV,3.

¹³ Stela ta została ostatnio opublikowana w: J. LAUNGER, S. BATIUK, *A Stela of Sargon II at Tell Tayinat*, *Zeitschrift für Assyriologie* 105 (2015), s. 54–68.

¹⁴ Por. przegląd stel Sargona II w: G. FRAME, *The Tell Acharneh Stela*, s. 49–58.

¹⁵ *Tamże*, s. 58 i ryc. na s. 62.

¹⁶ J. READE, *Ideology and Propaganda in Assyrian Art*, w: M.T. LARSEN (red.), *Power and Propaganda. A Symposium on Ancient Empires*, Mesopotamia 7, Copenhagen 1979, s. 340.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

W jakich miejscach wystawiano stele w dobie imperium neoasyryjskiego?¹⁷ Przede wszystkim w podbitych miastach, czasem zaś w ważnych lokalizacjach związanych z przebiegiem kampanii wojennej. W miastach zasadniczo sytuowano je w pobliżu świątyni lub pałacu lub nawet wewnątrz takich obiektów. Aby oznaczyć zasięg władzy króla Asyrii, wykuwano je w górach, na skałach – przykładem stela z Tang-i Var na przełęczy; u źródeł lub ujścia rzek, na brzegu morskim – przykładem Nahr el-Kelb; a nawet w niepodbitych, ale uznających zwierzchność Asyrii terenach – przykładem stela Sargona II z Kition na Cyprze, której wzniesienie¹⁸ sygnalizowało maksymalny zasięg imperium i zhołdowanie siedmiu królów tej wyspy około 707 r. przed Chr.

Jak wyglądały stele wznoszone przez Sargona II? G. Frame wymienił trzy elementy, które wyróżniają neoasyryjskie stele. Po pierwsze: zwykle były prostokątne, jako graniastosłupy o podstawie mniejszej niż wysokość miały zaokrąglony szczyt. Po drugie: na froncie steli widniał wizerunek wyprostowanego władcy zwróconego w lewo lub w prawo. Ubrany był w formalny strój królewski oraz wyróżniające się królewskie nakrycie głowy. Jego prawa ręka była uniesiona w geście suplikacji (lub adoracji). W lewej ręce mocno trzymał jakiś obiekt, zwykle była to maczuga (buława), symbol jego władzy. Po trzecie: w pobliżu głowy króla umieszczano od pięciu do dziesięciu symboli bóstw. Stele z Kition, Najafehabad i Tang-i Var ściśle odpowiadają temu wzorcowi. Teksty inskrypcji nachodzą na wizerunek władcy i biegną po ścianach bocznych¹⁹. Biorąc pod uwagę, że kliny steli z Aszdodu są bardzo podobne do duktu stel z Kition i Tang-i Var i że te stele zostały wykonane w niewielkim przedziale czasowym (zobacz niżej), stela z Aszdodu musiała być bardzo do nich podobna.

Jak potwierdzają badania G. Frame'a, napis na typowej stela Sargona II zawierał następujące elementy: (1) inwokacje do różnych bóstw, (2) określenia króla, jego tytuły i epitety, (3) raport o charakterze chronologicznym dotyczącym panowania władcy, którego zakończenie opisywało bliżej wydarzenia upamiętnione przez wzniesienie steli, (4) opis wzniesienia steli i podziękowania dla

---

¹⁷ Por. G. FRAME, *The Tell Acharneh Stela*, s. 61, 63.

¹⁸ Odnośnie do jej usytuowania zob. Z.J. KAPER, *Odkrycie steli Sargona II z Kition*, w: E. DĄBROWA, T. GRABOWSKI, M. PIEGDOŃ (red.), *Florilegium. Studia ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Krawczukowi z okazji dziewięćdziesiątej piątej rocznicy urodzin*, Kraków 2017, s. 525–543; TENŻE, *Discovery and Localization of the Cypriot Stelae of Sargon II*, *The Polish Journal of Biblical Research* 16 (2017), s. 23–43.

¹⁹ G. FRAME, *The Tell Acharneh Stela*, s. 63.

boga Aszszura, (5) klątwę grożącą tym, którzy odważyliby się zniszczyć stelę²⁰. Podobny musiał być zakres napisu na steli z Aszdodu. Niestety, jak zobaczymy poniżej, zachowały się tylko ułamki z historycznego raportu dokonań Sargona II.

Warto też postawić pytanie, kto był odbiorcą opisanego sposobu propagandy i kto mógł odczytać tekst steli²¹. Uczni skłaniają się ku opinii, że raczej krąg odbiorców był niewielki. Chodziło o ludność podbitych terenów, obcych wizytujących te kraje, ale przede wszystkim urzędników asyryjskich, żołnierzy i kupców przebywających na danym terenie lub aktualnie tam osiedlonych²². Ale nawet w Asyrii i Babilonii niewielu mieszkańców umiało je odczytać. Znajomość pisma była mocno ograniczona. Tym bardziej mało prawdopodobne było, aby mieszkańcy odległych prowincji, wasalnych królestw i pogranicza mogli z nimi się zaznajomić. Przypuszcza się, że po wzniesieniu danej steli, podczas publicznej ceremonii, głośno odczytywano/tłumaczono jej tekst dla lokalnej społeczności. Poza tym na mieszkańców musiał oddziaływać nie tylko tekst, ale i prezentacja króla na steli. Władca ukazywany był jako idealny król, w majestacie i potędze, godny zaufania i oddany bogom, osoba, której należy się bezwzględnie podporządkować. „Sama obecność steli mogła służyć jako stałe przypomnienie populacji lokalnej o potędze Asyrii i o możliwości okrutnych konsekwencji, jakie może spowodować opozycja wobec niej”²³.

Biorąc pod uwagę przedstawienia bóstw na stelach, obok głowy władcy, oraz formuły na zakończenie tekstu, należy wskazać jeszcze na jeden, religijny aspekt przeznaczenia monumentów. Poświęcano je bogom Asyrii, jako wyraz hołdu i podziękowania dla Aszszura i innych bóstw za odniesione zwycięstwa i dokonane podboje. Sławiły pomagające władcy bóstwa i zarazem gloryfikowały jego pobożność. W zakończeniu przypomniano też następcom władcy o obowiązku wenerowania tych monumentów przez namaszczenie oliwą i składanie ofiar, zaś ewentualnych niszczycieli stel ostrzegano przed zemstą bogów

---

²⁰ Tamże, s. 53–54; por. także J. LAUNGER, S. BATIUK, *A Stele of Sargon II*, s. 65–66.

²¹ Przykład tego rodzaju analizy: B. NEVLING PORTER, *Audiences for the Cyprus Stele of Sargon II*, w: G.B. LAFRANCHI I IN. (red.), *Leggo! Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*, Wiesbaden 2012, s. 669–675.

²² Por. G. FRAME, *Two Monumental Inscriptions of the Assyrian King Sargon II (721–705 BCE) in Iran: The Najafehabad Stele and the Tang-i Var Rock Relief*, w: *Collection of Papers Presented to the Third International Conference of the Persian Gulf (History, Culture, and Civilisation)*, Tehran 2013, s. 438–439.

²³ TENŻE, *The Tell Acharneh Stele*, s. 66.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

Asyrii²⁴. Wszystko jednak wskazuje na to, że sterroryzowana ludność, mimo *pax Asyriaca*, zwykle buntowała się po śmierci danego władcy, w czasie zamieszek w rdzennej Asyrii i Babilonii. Tak było i w Aszdodzie. Wzniesioną stelę rozłupano na kawałki tuż po śmierci Sargona II w 705 r. przed Chr. Podobny los spotkał inne wyliczone stele, a stela z Tang-i Var, choć wykuta wysoko na skale, ma w znacznej mierze zniszczony tekst i uszkodzoną głowę władcy²⁵.

Omawiana stela z Aszdodu nie została znaleziona w miejscu jej wystawienia. Jeden z jej fragmentów pochodzi z wysypiska z okresu bizantyńskiego, drugi z muru datowanego na okres hellenistyczny. Odkrycie miało miejsce w trakcie II kampanii wykopaliskowej w Tel Aszdod w 1963 r. Znaleziono trzy fragmenty asyryjskiej steli bazaltowej²⁶. Ułamki te pochodzą z wykopu oznaczonego literą A i z rowu sondażowego G, położonych na dwóch przeciwnych końcach aszdodzkiego akropolu, w odległości mniej więcej 200 m²⁷. Wykop A, z którego pochodzą fragmenty oznaczone nr. I i III, znajduje się na stoku opadającym w kierunku południowo-wschodnim. Jeden z interesujących nas ułamków steli znaleziono w trakcie mycia skorup z rumowiska w kwadracie H/3 koło locus 32, drugi był wtórnie użyty jako kamień w murze

---

²⁴ TENŻE, *Two Monumental Inscriptions*, s. 440; TENŻE, *The Tell Acharneh Stela*, s. 67.

²⁵ O niszczeniu stel, zob. TENŻE, *Two Monumental Inscriptions*, s. 440–441; TENŻE, *The Tell Acharneh Stela*, s. 68.

²⁶ Por. wstępne raporty z tej kampanii: M. DOTHAN, *Ashdod: Preliminary Report on the Excavations in Seasons 1962/3*, *Israel Exploration Journal* 14 (1964), s. 87; D.N. FREEDMAN, *The Second Season at Ancient Ashdod*, *Biblical Archaeologist* 26 (1963), s. 138; M. DOTHAN, D.N. FREEDMAN, *Ashdod*, *Revue Biblique* 71 (1964), s. 403. Sam moment odkrycia steli bardzo żywo i barwnie opisał: D.N. FREEDMAN, *Excavating in an Old Testament Town*, *Presbyterian Life* 17 (1964) 6, s. 10–12. Zdjęcia fragmentów steli wykonane przez J.L. Swaugera opublikował po raz pierwszy: H. TADMOR, *Philistia under Assyrian Rule*, *Biblical Archaeologist* 29 (1966), s. 95. Nadto wzmianki o steli ukazały się w artykułach: M. DOTHAN, *Ashdod. A City of the Philistine Pentapolis*, *Archaeology* (New York) 20 (1967), s. 184; TENŻE, *Ashdod of the Philistines*, w: D.N. FREEDMAN, J.C. GREENFIELD (red.), *New Directions in Biblical Archaeology*, New York 1971, s. 24n. Definitywna publikacja wykopalisk w Aszdodzie z 1963 r. ukazała się w 1971. Zob. M. DOTHAN, *Ashdod II-III. The Second and Third Seasons of Excavations 1963, 1965. Soundings in 1967*, t. 1: *Text*, t. 2: *Figures and Plates*, 'Atiqot. English Series IX–X Jerusalem 1971. Por. też: Z.J. KAPERA, *The Ashdod Stele of Sargon II*, *Folia Orientalia* 17 (1976), s. 87–99; G. FRAME, *The Tell Acharneh Stela*, s. 51; TENŻE, *The Royal Inscriptions of Sargon II*, zob. rozdz. II.

²⁷ Zob. plan sytuacyjny wykopów, M. DOTHAN, *Ashdod II-III*, t. 1, s. 16, plan 1.

z okresu hellenistycznego w locus 45²⁸. Fragment oznaczony nr. II pochodzi z rowu sondażowego G założonego w północnej części tellu, na stoku opadającym ku zachodowi. Ułamek steli odkryto w warstwie położonej bezpośrednio pod powierzchnią ziemi, a sięgającej od 20 do 100 cm głębokości. Była ona wypełniona bizantyńskimi skorupami. Interesujący nas obiekt nie był jedynym przedmiotem z epoki żelaza w tej późnej warstwie. Z innych warto wymienić fragmenty ceramiki, terakotowe przedstawienia ternosów i kawałki stoliczka ofiarnego. Zdaniem J.L. Swaugera mamy tu do czynienia ze śmietniskiem z VII–V w. przed Chr. znajdującym się tuż za murami miasta²⁹.

Należy zauważyć, że choć fragmenty steli asyryjskiej znaleziono na Tel Aszdod w trakcie systematycznych wykopalisk, to kontekst archeologiczny nie wnosi nic istotnego do ich ewentualnej interpretacji. Ani jeden fragment nie został znaleziony *in situ*, jeżeli oczywiście bierzemy pod uwagę pierwotne miejsce wystawienia steli. Wykluczone też jest ich datowanie na podsatwie stratygrafii. Problem datowania zachowanych kawałków steli na czasy Sargona II został jednak pozytywnie rozwiązany w dzięki studium paleograficznemu. Warto dodać, że datowanie to pośrednio potwierdziła archeologia. Drobne kawałki steli odkopano w dwóch odległych punktach miasta, co pozostaje w zgodzie ze znanym skądinąd obyczajem rozłupywania pomników władzy asyryjskiej w momencie zrzucania obcego jarzma³⁰. W wypadku Aszdodu można podać, kiedy konkretnie nastąpił kolejny bunt przeciw Asyrii, podczas którego stela mogła ulec zniszczeniu. Sugeruje się, że miało to miejsce w niedługim czasie po jej wystawieniu, tuż po śmierci Sargona II w 705 r. przed Chr., w czasie powstania antyasyryjskiego pod wodzą judejskiego Ezechiasza³¹.

---

²⁸ Por. krótką wzmiankę: M. DOTHAN, *Ashdod II-III*, t. 1, s. 40, oraz plan zamieszczony w publikacji pierwszej kampanii aszdodzkiej: M. DOTHAN, D.N. FREEDMAN, *Ashdod I. The First Season of Excavations 1962*, 'Atiqot. English Series VII, Jerusalem 1967, s. 19, plan 2.

²⁹ J.L. SWAGER, *The Trench (Area G)*, w: M. DOTHAN, *Ashdod II-III*, s. 150. Niezrozumiałe wydaje się, dlaczego Swager pisze tu o dwóch fragmentach inskrypcji Sargona II. Z całą pewnością z rowu sondażowego G pochodzi jeden ułamek steli.

³⁰ Fragmenty stel z czasów Sargona II zostały znalezione w Samarii, Karkemis i Aszarne. Literaturę przedmiotu cytuje L.D. LEVINE, *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, Toronto 1972, s. 56n.

³¹ Bliżej o okoliczności wybuchu i przebiegu tego powstania piszą m.in.: J. BRIGHT, *A History of Israel*, wyd. 2, London 1972, s. 282–284; M. NOTH, *The History of Israel*, wyd. 2, London 1965, s. 265–269; G. RICCIOTTI, *Dzieje Izraela*, Warszawa 1956, s. 380–384. Z nowszej literatury: M. LIVERANI, *Nie tylko Biblia. Historia starożytnego*

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

Przypomnijmy jednak, że po upadku rebelii Aszdod ponownie pojawia się w źródłach asyryjskich w 701 r. przed Chr. jako płatnik trybutu (por. Taylor Prism (Senah) II, 51).

Publikację steli z Aszdod zlecono Haimowi Tadmorowi z Uniwersytetu w Jerozolimie. Już w 1967 r. podał on pierwsze obszerne omówienie w języku hebrajskim³². Trzy lata później na łamach „Archiv für Orientforschung” G. Wilhelm wydrukował fragment jego listu z odczytem fragmentów II i III³³. Definitywna wersja opracowania zamieszczona została w oficjalnym raporcie z wykopalisk za lata 1963 i 1965³⁴.

Znalezione ułamki steli przypominają typowe monumenty komemoratywne, wznoszone na terenie krajów podbitych lub uzależnionych od władców asyryjskich. Zwykle są one trójwymiarowe i z frontu widnieje na nich wyobrażenie władcy stojącego przed symbolem bóstwa³⁵. Jednym z najlepiej zachowanych obiektów tego typu z czasów Sargona II jest słynna stela z Kition, ufundowana po złożeniu hołdu przez siedmiu władców Cypru w r. 707 przed Chr.³⁶ L.D. Levine klasyfikuje stelę z Aszdod w jednym szeregu ze stelą z Kition i Najafehabad (na zachód od Hamadan), zaliczając je wszystkie do tzw. stel standardowych³⁷.

O ile kształt steli z Aszdod można sobie z grubsza wyobrazić, o tyle jej wymiary są trudne do określenia. Może dla porównania warto podać, że wysokość steli

---

Izraela, Warszawa 2010, pomija go całkowicie w swej syntezie, a J. WARZECHA, *Historia dawnego Izraela*, Warszawa 2005, s. 313; Ł. NIESIOŁOWSKI-SPANO, K. STEBNICKA, *Historia Żydów w starożytności. Od Thotmesa do Mahometa*, Warszawa 2020, s. 150 – zaledwie wzmiankują.

³² H. TADMOR, *Fragments of a Stele of Sargon II from the Excavations of Ashdod*, *Eretz-Israel* 8 (1967), s. 241–245, tabl. 41 (streszczenie ang., s. 75*).

³³ G. WILHELM, *Tel Ashdod*, *Archiv für Orientforschung* 23 (1970), s. 191.

³⁴ H. TADMOR, *Fragments of an Assyrian Stele of Sargon II*, w: M. DOTHAN, *Ashdod II-III*, t. 1, s. 192–197, t. 2, tabl. XCVI oraz XCVII, 1.

³⁵ L.D. LEVINE, *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, s. 51; H. TADMOR, *Fragments*, s. 241; TENŽE, *Assyrian Stele*, s. 193.

³⁶ Por. tablice przy podstawowej publikacji: E. SCHRAEDER, *Die Sargonstele des Berliner Museums*, Berlin 1882, oraz przerysy napisu klinowego w: *Vorderasiatische Schriftdenkmäler der Königlichen Museen zu Berlin*, z. 1, Leipzig 1907, s. 65–71. Fotografie steli znaleźć można m.in. w: I. NICOLAOU, *Cypriot Inscribed Stones*, Nicosia 1971, tabl. III; K. RADNER, *The Stele of Sargon II at Kition; A Focus for an Emerging Cypriot Identity?*, w: R. ROLLINGER I IN. (red.), *Interkulturalität in der Alten Welt*, Wiesbaden 2010, s. 430.

³⁷ L.D. LEVINE, *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, s. 53.

z Kition przekracza 2 m (dokładnie wynosi 2,09 m), szerokość sięga zaś 0,68 m. Natomiast grubość jej ocenia się na 0,455 m, podczas gdy w rzeczywistości zachowała się tylko do 0,32 m. Reszta została odłupana³⁸.

Według analizy paleograficznej przeprowadzonej przez H. Tadmora pismo na steli z Aszdod jest identyczne ze stelami z Kition i Aszarne – to „pismo płynne, szybkie, dzieło pewnej ręki pisarza z biura królewskiego”³⁹. Tekst steli z Aszdod, choć wykuty w piśmie monumentalnym, analogicznym jak na innych asyryjskich pomnikach królewskich, zawiera jednak pewne znaki klinowe o kształcie znaków babilońskich. We fragmencie I są to znaki ŠA, ŠÁ, we fragmencie II ŠUR, a DINGIR we fragmencie III⁴⁰. Zjawisko to jest manierą właściwą czasom Sargona II⁴¹.

W pierwszej ze swych publikacji H. Tadmor postawił pytanie, czy analogiczne obiekty z grubsza ciosane nie były dowożone do miejsca ich wystawienia z Asyrii. W każdym uważał, że stela z Kition została wykonana gdzieś w Syrii i przewieziono ją na Cypr okrętem. Natomiast stela z Aszdodu, wykonana z bazaltu, którego w ogóle nie ma w okolicy, musiała być przywieziona skądinąd⁴². W obu wypadkach można mieć zastrzeżenia. Stelę z Kition wykonano z gabbro, surowca dostępnego na Cyprze⁴³. Ponadto zawarta w tekście inskrypcji wzmianka pozwala mniemać, że chodzi o wystawienie steli właśnie w Kition. Skąd pisarz asyryjski znałby szczegóły lokalnej topografii?⁴⁴ Co się natomiast tyczy steli z Aszdodu, D.N. Freedman sugeruje sprowadzenie materiału kamiennego z rejonu na północ od Megiddo⁴⁵. A więc i ta stela mogła być wykonana z lokalnego surowca. Stąd bardziej prawdopodobne jest przypuszczenie, że raczej wędrowali rzemieślnicy odkuwający teksty niż ci tworzący gotowe bloki kamienne.

---

³⁸ Por. H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 194; L.D. LEVINE, *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, s. 53.

³⁹ H. TADMOR, *Fragments*, s. 242.

⁴⁰ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 195 i przyp. 20.

⁴¹ H. Tadmor (*tamże*, s. 195 przyp. 21) odsyła dla porównania do tzw. Brązowej, Srebrnej i Złotej inskrypcji z Dur Szarukin (por. H. WINCKLER, *Die Keilschrifttexte Sargons nach den Papierabklatschen und Originalen*, Leipzig 1889, t. 2, tabl. 42–44).

⁴² H. TADMOR, *Fragments*, s. 242.

⁴³ G. HILL, *A History of Cyprus*, Cambridge 1949, t. 1, s. 104 i przyp. 2.

⁴⁴ Por. kolumnę III(IV), wiersz 52 steli z Kition w tłumaczeniu G. SMITH, *The Cyprus Monolith*, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache* 9 (1871), s. 72, oraz komentarz: C.J. GADD, *Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud*, *Iraq* 16 (1954), s. 194.

⁴⁵ D.N. FREEDMAN, *The Second Season*, s. 138.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

W drugiej swej publikacji, zawartej w raporcie wykopaliskowym za lata 1963 i 1965, H. Tadmor modyfikuje pierwotny pogląd i pisze, że stela z Aszdodu podobnie jak stelę z Aszarne wykonał wykwalifikowany rzemieślnik w jednym z głównych centrów administracyjnych południowej Syrii, przyległych do terenów, gdzie bazalt obficie występuje, a więc we wschodniej Galilei, na wzgórzach Golan lub w Baszanie⁴⁶.

Data wystawienia steli z Aszdodu budzi minimalne wątpliwości. H. Tadmor podkreśla, że cechy tej inskrypcji Sargona II są typowe dla późniejszych jego napisów. Przypomina też, że według zwyczaju Asyryjczycy wznosili stele podczas ekspedycji lub po ich zakończeniu. Stąd sądzi, że napis z Aszdodu wykonano tuż po zdobyciu miasta w 711 r. przed Chr., a z pewnością nie później⁴⁷. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę argumenty dotyczące chronologii powstania Jamaniego i sugerowany dłuższy pobyt armii asyryjskiej w tym rejonie (do mniej więcej 709 r. przed Chr.) oraz niezwykle podobieństwo techniki pisma steli aszdodzkiej ze stelą kitionską (co podkreśla H. Tadmor) – nasuwa się pytanie, czy stela ta nie została wykonana później, może współcześnie z cypryjską, a nawet po niej. Znamienny jest fakt, że na steli cypryjskiej brak wzmianki o powstaniu w Aszdodzie, choć oczywiście nie znamy całości tego tekstu⁴⁸. Gdyby przyjąć wyjazd królewskiego kamieniarza z Asyrii na Cypr razem z wracającymi władcami tej wyspy, przypuszczenie wykonania steli aszdodzkiej w czasie jego pierwszej podróży (707/706 r. przed Chr.) jest kuszące, choć nie ma na to żadnego dowodu⁴⁹.

Zdaniem H. Tadmora nietrudno podać datę obalenia steli⁵⁰. Jej zniszczenie około 705 r. przed Chr., jak to sygnalizowano wyżej, jest bardzo prawdopodobne, a nawet – czego badacz nie zauważył – zdaje się poparte pośrednio przez kontekst archeologiczny. Można stwierdzić, że stela stała bardzo krótko i została połupana na kawałki w okresie między śmiercią Sargona II

---

⁴⁶ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 195.

⁴⁷ TENŹE, *Fragments*, s. 242; *Assyrian Stele*, s. 192.

⁴⁸ Została ona przepołowiona jeszcze chyba w starożytności, a zachowała się, gdyż użyto jej jako kamienia budowlanego. Por. L. ROSS, *Reisen nach Kos, Halikarnassos, Rhodos und der Insel Cypern*, Halle 1852, s. 86.

⁴⁹ Warto byłoby przeprowadzić analizę epigraficzną obu inskrypcji pod kątem ewentualnego ich wykonania w tej samej technice kamieniarskiej. Warto zauważyć, że za wystawieniem steli w 707 r. przed Chr. wypowiada się również D.N. FREEDMAN, *The Second Season*, s. 138.

⁵⁰ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 194.

w 705 r. przed Chr., a przed wyprawą jego syna Senacheriba do Palestyny w 701 r. przed Chr.⁵¹

Transkrypcja

Fragment I

Pochodzi on z krawędzi steli⁵². Strona lewa posiada po dwa znaki w linii. H. Tadmor odczytuje i rekonstruuje tekst w sposób następujący:

1. [.....] *tim*
2. [.....] SIG5
3. [.....] *ki - rú*
4. [..... DAGA] L - *tim*

Wychodząc z założenia, że fragment może dotyczyć wydarzeń w Aszdodzie, Tadmor tłumaczy wiersze 3 i 4:

3. [ittiya u-ša-am-] ki-ru = Oni [powstańcy z Aszdodu] podlegali ich (przeciw mnie) / uczynili ich moimi wrogami.
4. prawdopodobnie: [ummanat mat Aššur rapš]a-tim = [zmobilizowałem] ogr[omne siły Asyrii].

Strona prawa zawiera po jednym znaku, co praktycznie wyklucza wszelkie próby restauracji tekstu:

1. [*in*] - [.....]
  2. SAL [.....]
  3. *šá* - [*x*] [.....]
  4. *ša* [.....]
- .....

Fragment I jest największym z trzech fragmentów⁵³. Ze względu na pustą powierzchnię w górnej jego partii H. Tadmor przypuszcza, że stanowi on początkowy fragment II kolumny steli, bowiem na kolumnie I tekst wykuwano nad przedstawieniem władcy. Wydaje się jednak, że bardziej prawidłowo tekst ten należy określić jako fragment jednej z bocznych kolumn. Fakt, że

---

⁵¹ D.N. Freedman (*The Second Season*, s. 138) przyjmuje za datę zniszczenia steli 704 r. przed Chr.

⁵² H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 195.

⁵³ *Tamże*.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

zachowały się cztery linijki tekstu (ze śladem piątej), pozwolił H. Tadmorowi dokonać przekonującej rekonstrukcji, z której wynika, że wymieniony w nich jest Humbanigasz z Elamu, kraje Karallu, Šurda i Media, podobnie jak to – w tej samej kolejności – w innych tekstach Sargona II: Inskrypcji na Bykach Skrzydlatych, w. 12–14; Pavé de Porte IV, w. 14–19; Roczniki Pokoju XIV, w. 7–8; stela z Larnaka, kolumna B, w. 28–37.

Fragment II

W transkrypcji H. Tadmora tekst fragmentu II brzmi następująco:

1. [.....] md *Hum-ba-ni-[ga-aš .....*]
2. [.....] [*al*]-*lu* KUR *Šur-[da]* [.....]
3. [... KUR] [*Ma*] -*da-a-a* [KUR] [.....]
4. [.....] [*Aš*]-*šur ú-* [.....]

Bliżej jego interpretacji nie przedstawiamy, gdyż nie wiąże się ona bezpośrednio z wydarzeniami w Aszdodzie. Warto jednak podkreślić, że zawarte we fragmencie II dane stanowią bezsprzeczny argument za datowaniem inskrypcji na czasy Sargona II.

Fragment III

Analogicznej wielkości i kształtu jak fragment I⁵⁴ – tylko strona lewa pozwala na próbę jakiejś rekonstrukcji:

1. [.....] [*x*]-*ú*
2. [.....] [*lip*]-*ti*
3. [.....] [*is*]-*tap-par*
4. [.....] [*ta*]-*mar-tuš*

W przekładzie Julii Zabłockiej⁵⁵ fragment ten brzmi dosłownie:

1. [.....]
2. [.....mówiący zd]radę
3. [.....w]ysłał
4. [.....zatrzymał d]aniny swe.

---

⁵⁴ *Tamże*, s. 195, 197.

⁵⁵ Prof. dr hab. Julia Zabłocka (1931–1993), której przedstawiłem tekst fragmentów steli z Aszdodu, nie tylko życzliwie dokonała własnego przekładu, ale też przekazała mi swój komentarz w liście z 5 lutego 1972 r., za co, jak też za późniejsze dyskusje, pozostaję jej dłużnikiem.

Rekonstrukcja prawej strony fragmentu III jest niemożliwa. Odczytano jedynie:

1. [x] [.....]
2. DINGIR [.....]
3. aš-[x] [.....]
4. a-[na] [.....]
5. ša [.....]

Zaproponowana przez H. Tadmora rekonstrukcja fragmentu II jest doskonale udokumentowana i słuszna. Co się tyczy natomiast fragmentu I i III, to już samo założenie, że „stela z Aszdodu opisuje w detalach wydarzenia, które poprzedziły upadek Aszdodu w 712 r. przed Chr., budzi pewne zastrzeżenia⁵⁶. Mogło tak być, ale niekoniecznie. Przykładowo stela z Larnaki niewiele mówi o stosunku Cypru do Sargona II czy *vice versa* i urywek ten [kol. II (IV) w. 28–53] procentowo zajmuje skromną część powierzchni całej steli.

Omawiając w. 3 lewej strony fragmentu, H. Tadmor stawia znak równości między tymi, którzy podzegli przeciw Sargonowi II, a powstańcami z Aszdodu. Interpretacji tej przeczy jednak rekonstrukcja w. 4. Być może jest ona zupełnie słuszna i istotnie chodzi w tekście o zmobilizowanie niezmiernych wojsk asyryjskich. Jeżeli jednak przyjmiemy tę interpretację, to nie możemy jej odnieść do wydarzeń w Aszdodzie. Przypomnijmy, że w tekstach wcześniej omówionych zawarte są informacje o błyskawicznej wręcz reakcji króla Asyrii na bieg wydarzeń w Aszdodzie i wysyłkę jedynie swych przybocznych oddziałów bez dodatkowego wyposażenia. Tekst w. 98 Display Inscription wręcz przeczy użyciu dużych sił! Nie można więc niestety przyjąć wywodów H. Tadmora na temat w. 4, a tym samym w. 3 również nie dotyczy powstania w Aszdodzie. Na marginesie: cytowany przez H. Tadmora paralelny do w. 3 zwrot: *gimir Sute sabi seri ittiya ušamkir* występuje w tekście Roczników w bezpośrednim sąsiedztwie opisu powstania w Aszdodzie. W układzie Roczników według H. Wincklera⁵⁷ chodzi tu o w. 233–234 po w. 215–228 lub o w. 266 po w. 249–262 według numeracji A.G. Lie⁵⁸. Co więcej, łatwiej sobie wyobrazić zebranie „niezmiernych sił Asyrii” właśnie wobec koalicji pod wodzą Merodach-Baladana, w której brali udział nomadzi Sutu.

---

⁵⁶ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 196.

⁵⁷ H. WINCKLER, *Die Keilschrifttexte Sargons*, s. 36–39.

⁵⁸ A.G. LIE, *The Inscriptions of Sargon II, King of Assyria*, cz. 1: *The Annals*, Paris 1929, s. 42n.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

Rekonstrukcja w. 2–4 z fragmentu III nie budzi zasadniczych zastrzeżeń. Całkowicie słusznie H. Tadmor mniema, że [... *da-bi-ib-sal*]ip-ti to „the derogatory term used in Sargon’s inscriptions to denote the rebellious Ashdodites, called *Hittites* i.e. Westerners, in the archaizing manner”⁵⁹, i cytuje przykłady (Roczniki, w. 253, ed. Lie; w. 219, ed. Winckler; Display Inscription, s. 95, ed. Winckler). Jest to rzadki zwrot i w zachowanych inskrypcjach Sargona II występuje jeszcze tylko w w. 113 Display Inscription, w związku z innym rebeliantem – Mutallim z Kummuhu.

Wydaje się jednak, że w. 2 – [...i]š-tap-par, „he was sending messages” – H. Tadmor rozumie zbyt jednostronnie⁶⁰. Tymczasem według J. Zabłockiej, cytuję, „drugi wiersz jest wieloznaczny: *išta par* = Prs. I2 od czasownika *šaparu*”. Czasem też „może mieć w tej formie znaczenie zwrotne: coś się komuś udziela (albo nie udziela), np. strach. W tym znaczeniu spotykany jest ten czasownik u Sargona w tzw. 8 wyprawie, w. 21”⁶¹.

W interpretacji w. 4 H. Tadmora nasuwa się również kilka trudności. Zwrot [...*ik-la-a ta*]-mar-tuš, oznaczający zaprzestanie (płacenia) trybutu, występuje stosunkowo rzadko w tekstach Sargona II i dotyczy:

1. Merodach-Baladana z Chaldei, władcy plemienia Bit Jakin⁶² (Display Inscription, w. 122, a nie 79, jak chce Tadmor!; Roczniki w. 230 = Lie, w. 265).
2. Ki-ak-ki [mahazu] Si-nu-uh-ta-ai, władcy Šinuhtu (Display Inscription w. 28).
3. Mutallu z Kummuh (Display Inscription, w. 113).
4. Tar-hu-na-zi [mahazu] Mi-lid-da-ai, rządcy Meliddu (Display Inscription, w. 79).

W żadnym jednak z zachowanych tekstów zwrot ten nie występuje w związku z wydarzeniami w Aszdodzie. Co ciekawsze, nawet gdyby wziąć pod uwagę sam wyraz *tamartu*⁶³, to też nie znajdziemy go w przekazach o Aszdodzie. Zawsze mowa o *biltu* (Roczniki, w. 216; Display Inscription, w. 90; Pryzma A, w. 8 i 12). Oczywiście w tekście steli wystawionej w Aszdodzie mógł występować

⁵⁹ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 196n.

⁶⁰ *Tamże*, s. 197.

⁶¹ Por. list cytowany w przyp. 30.

⁶² Spiskował z Ezechiaszem (2 Krl 20, 12-19) przeciwko Sargonowi II. Por. A.L. OPPENHEIM, *Merodach-Baladan*, w: G.A. BUTTRICK (red.), *The Interpreter’s Dictionary of the Bible*, Nashville – New York, 1962, t. 3, s. 355n.

⁶³ Por. *tamartu*, w: E. RAINER (red.), *The Assyrian Dictionary*, t. 18: T, Chicago 2006, s. 113–114 (& 3).

zwrot *ikla tamartuš*, ale raczej należy wątpić, że użyto go właśnie w związku z Aszdodem.

Drugą trudność stanowi kolejność wierszy strony lewej fragmentu III. Przyjmijmy na moment, że zgodnie z cytowanym założeniem H. Tadmora stela z Aszdodu opisywała detalicznie wypadki, które poprzedziły upadek miasta w 712 r. przed Chr., i porównajmy kolejność rekonstruowanych zwrotów w trzech zachowanych przekazach, rozpatrzmy je odnośnie do nie tylko Azuriego, ale i dwóch kolejnych władców Aszdodu: Ahimitiego i Jamaniego. Wynik takiej analizy podaje załączona tabela. Pierwsza kolumna podaje trzy terminy w kolejności występującej w steli z Aszdodu, pozostałe informują o zawartości źródeł: Roczników, Display Inscription i Rozbitej Pryzmy A. U spodu ustalona kolejność elementów opisu wydarzeń przy użyciu zwrotów identycznych lub zbliżonych do tych z fragmentów steli aszdodzkiej.

Jak wyraźnie widać z tabeli (zob. poniżej), przypuszczenie H. Tadmora, że lewa strona fragmentu III „odnosi się do rebelii Azuriego, z powodu której został usunięty w 713 r.”⁶⁴, jest nieprawdopodobne. Przeczy temu wynik analizy Roczników i Display Inscription, gdzie otrzymano odwrotną kolejność występowania zwrotów zachowanych w rozpatrywanym fragmencie steli aszdodzkiej. Równie mało prawdopodobne jest, aby terminów tych użyto odnośnie do Ahimitiego czy nawet Jamaniego. Na określenie tych władców trafiają się pojedyncze zwroty, ale nigdy wszystkie trzy naraz. Oczywiście należy wziąć pod uwagę fragmentaryczne zachowanie źródeł dotyczących wydarzeń w Aszdodzie, ale nawet w tych trzech tekstach, które przetrwały: Roczników, Display Inscription i Pryzmy A, widać wzajemną zależność i podobieństwo relacji. Stąd mało prawdopodobne jest, aby i „czwarta wersja” ze steli z Aszdodu zbytnio się od nich różniła.

Wydaje się, że H. Tadmor dość jednostronnie podszedł do rozpatrywanego fragmentu inskrypcji aszdodzkiej. Nie należało się sugerować tym, że skoro stela została znaleziona w Aszdodzie, to jeden z fragmentów może dotyczyć wydarzeń w tym mieście. Należało poszukać innego rozwiązania, a w każdym razie pozostawić taką możliwość. Jedno z możliwych rozwiązań zasugerowano w ostatniej kolumnie załączonej tabeli. Kolejność zwrotów zrekonstruowanych przez H. Tadmora zgadza się z grubsza z relacją o Mutallu z Kummuhu w wersji przedstawionej przez Display Inscription (w. 112–113). Ten władca

---

⁶⁴ H. TADMOR, *Assyrian Stele*, s. 197.

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

faktycznie knuł zdradę, znosił się z Argistisem, królem Urartu, i zaniechał płacenia trybutu.

Przyjęcie sugerowanego w tabelce wariantu interpretacji tekstu lewej strony III fragmentu pozwala zrekonstruować również wiersz 1, który H. Tadmor czyta [...]x -ú. Rzutu oka na tekst Display Inscription, opisujący rewoltę Mutallu, wskazuje, że kilkanaście znaków przed zwrotem *dabib salipti* występuje tylko jedno słowo kończące się na -u, a mianowicie *pa-tu-u*. Na tablicy XCVI, 2 publikacji H. Tadmora⁶⁵ z lewej strony od góry wyraźnie czytelny jest znak, który zidentyfikować można według tabeli R. Labata jako *ú*⁶⁶. Przed nim zaś widać resztę znaku klinowego, w którym rozpoznać można jeden klin pionowy i wyraźne końcówki z dwu klinów poziomych, dotykających go w dolnej części. Tylko szczegółowa weryfikacja kamienia może określić, czy w górnej partii również zostały jakieś ślady dalszych dwu poziomych końcówek klinów. Zdjęcie tej części kamienia nie pozwala na wyraźną interpretację (zresztą tu przypada właśnie brzeg zachowanego fragmentu). W każdym razie mniemać by można, że jest to resztką znaku *tu*⁶⁷.

Warto może dodać, że H. Tadmor określił szerokość kolumny steli z Aszdodu na około 12–15 znaków. Słowo *pa-tu-u* nie mieści się w tej szerokości kolumny, gdyby przyjąć, że tekst Display Inscription brzmiał identycznie. Między znakami *u* (koniec słowa *pa-ta-u*), a *dabib salipti* mamy bowiem w tekście Display Inscription 20 znaków klinowych⁶⁸. Nietrudno jednak wyobrazić sobie, że tekst Display Inscription zawiera rozbudowaną wersję wydarzeń w porównaniu ze stelą z Aszdodu, gdzie pewne fakty z czasów panowania Sargona II mogły być relacjonowane mimochodem. Zresztą wyliczenie szerokości kolumny przez H. Tadmora ma charakter całkowicie hipotetyczny. O rzeczywistej szerokości kolumny steli aszdodzkiej można by coś powiedzieć, mając jej ułamek przynajmniej z jednym całym wierszem. W każdym razie przedstawiona powyżej interpretacja wiersza 1 lewej strony fragmentu III zdaje się zasługiwać na uwagę i powinno się go czytać nie [...]x] -ú, jak chce H. Tadmor, a raczej [...] *pa-t]u-ú*.

Przedstawione uwagi o zawartości zachowanych fragmentów steli aszdodzkiej zdają się zatem przeczyć pogładowi H. Tadmora, że można te ułamki

⁶⁵ *Tamże*.

⁶⁶ R. LABAT, *Manuel d'épigraphie akkadienne (signe, syllabaire, idéogrammes)*, Paris 1952, s. 273.

⁶⁷ *Tamże*, s. 272.

⁶⁸ H. WINCKLER, *Die Keilschrifttexte Sargons*, t. 2, tab. 34, nr 72.

tekstu łączyć z wydarzeniami, które miały miejsce w Aszdodzie w dobie powstania antyasyryjskiego około 712 roku przed Chr. Stąd nie można przeceniać ich historycznego znaczenia. Należy natomiast z naciskiem podkreślić wagę tego znaleziska jako pierwszorzędnego źródła pośrednio potwierdzającego przekazy o zdobyciu Aszdodu zawarte w innych tekstach asyryjskich pochodzących z Dur Szarukin i Niniwy, a także wzmiankę u Izajasza w rozdziale XX. Jak to słusznie zauważa D.N. Freedman, jest to właściwie pierwszy wypadek odkrycia inskrypcji monumentalnej w Palestynie od czasów znalezienia steli Meszy w 1868 r. Trudno bowiem brać pod uwagę drobny ułamek inskrypcji asyryjskiej z Samarii, którego datowanie (na czasy notabene również Sargona II) jest niepewne. Spośród zaś nielicznych przedmiotów importowanych z Asyrii lub wykonanych w stylu asyryjskim, a wykopanych i opublikowanych w Izraelu, ten z pewnością należy zaliczyć do najważniejszych.

	Roczniki			Display Inscription		
	Azuri	Ahimiti	Jamani	Azuri	Ahimiti	Jamani
		Hatti			Hatti	
1. <i>dabib salipti</i> (knuł zdradę)	w. 219	w. 219	w. 219	w. 95	w. 95	w. 95
2. <i>ištappar</i> (wysłał poselstwa) <i>iš-pur</i>	w. 217	0	0	w. 92	0	0
3. <i>ikla tamartuš</i> (zaniechał trybutu)	w. 215– –216	0	0	w. 90	0	0

	Fragment Rozbitej Przmy A			Display Inscription odnośnie do /Mutallu z Kummuh/
	Azuri	Ahimiti	Jamani	
1. <i>dabib salipti</i>	?	?	0	w. 113 (początek)
2. <i>ištappar</i>	?	?	x (cf. w. 28–36)	x (w. 113 środek)
3. <i>ikla tamartuš</i>	?	x (w. 8 i 12)	0	w. 113 (koniec)

Stela Sargona II znaleziona w Aszdodzie

Kolejność wydarzeń				
Stela z Aszdod	Roczniki	Display	Pryzma A	Display Inscription
Inscription				
1-2-3	Azuri	Azurri	Azuri	Mutallu
	x/3/-2-1	x/3/-2-1	?-?-?	1-x/2/-3
	Ahimiti	Ahimiti	Ahimiti	
	0-0-1	0-0-1	?-x/3/-?	
	Jamani	Jamani	Jamani	
	1-0-0	1-0-0	0-x/2/-0	
x – termin zbliżony 0 – brak potwierdzenia informacji ? – tekst uszkodzony 1, 2, 3 – rozpatrywane zwroty				

Zdzisław J. Kapera